

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

A.M.No‘monzoda	
Geosiyosiy kurashlar sharoitida ijtimoiy xavfsizlikni ta‘minlash muammolarining ijtimoiy-falsafiy tahlili	331
F.A.Hamdamiyova	
Bo‘lajak geografiya o‘qituvchilarini o‘quv jarayonida loyiha texnologiyalaridan foydalanishga tayyorlash mazmuni	334
M.A.Nishonov	
Yangi O‘zbekistonda ichki ishlar organi xodimlari kasb etikasini rivojlantirish asosida vatanparvarlikni tarbiyalash tizimi	338
A.A.Meliqo‘ziyev	
Bo‘lajak pedagoglarda hisobdorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning ijtimoiy va ta‘limiy asoslari	343
S.S.Asatov	
Yangi O‘zbekistonda uchinchi renessans poydevorini qurish jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarining zamonaviy ahamiyati	346
D.Q.Majidova	
Jadidchilik harakatining kelib chiqish tarixi va ta‘limoti	351
S.R.Qutlimuratov	
Xorazm jadidlarining ilm-fanga bo‘lgan munosabati	355
N.U.Jamalova	
Globallashuv jarayonida ta‘limning o‘zgarishi va gumanitar fanlarning o‘rni	360
M.A.Matmusayeva	
O‘yinlarning lisoniy talqinida milliy-madaniy tushuncha ifodasi	365
B.B.Xaitbayeva	
Ritmik gimnastikani maktab jismoniy tarbiya tizimiga joriy etishning zamonaviy usullarini ishlab chiqish	368
F.A.Ibroximov	
Talabalarda tahliliy tafakkurni shakllantirish zaruriyati	374
R.B.Tursunov	
O‘quv jarayonlariga axborot texnologiyalarini joriy etish	379
D.B.Toshaliyev	
Oliy ta‘lim talabalarini ma‘naviy-madaniy merosga aksiologik munosabatini rivojlantirishning ijtimoiy ahamiyati va tarbiyaviy xususiyatlari	383
U.Xolova	
Falsafiy tafakkur taraqqiyot bosqichida ma‘rifat davrining boshlanishi. Sharq falsafasida ma‘rifat va ma‘rifatparvarlik harakatlari («Avesto» misolida)	386
S.E.Baymuradova	
Geografiya fanini masofaviy o‘qitishda mobil ta‘lim texnologiyalarining imkoniyatlari	390
B.M.Qandov	
Turor Risqulov siyosiy faoliyatining boshlanishi va mamlakatdagi siyosiy jarayonlarda tutgan o‘rni	394
A.M.To‘rayev	
Ilmiy-tadqiqotchilik faoliyati bo‘lg‘usi kadrlarni kasbiy rivojlantirishdagi muhim omil sifatida	400
A.A.Meliqo‘ziyev	
Bo‘lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning ijtimoiy-pedagogik zarurati	404
J.Sh.Mamayusupov	
Falsafa fanlari asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning mustaqil fikrlash madaniyatini rivojlantirishning pedagogik jihatlari	408
Y.S.Sidiqova	
Pedagogikada neyrotexnologiyalar innovatsion vosita sifatida	413
B.X.Karimov	
Ilk uyg‘onish davri Markaziy Osiyo mutafakkirlarining ilmiy–falsafiy merosi va uning jamiyat jivojidagi o‘rni	418
Y.M.Namozova	
Ta‘lim va insonparvarlikka asoslangan “Taraqqiyot strategiyasi” jamiyat barqaror taraqqiyotining manbai sifatida	423

UO'K: 81'42:366.636

O'YINLARNING LISONIY TALQINIDA MILLIY-MADANIY TUSHUNCHA IFODASI**ВЫРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫХ ПОНЯТИЙ В ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ИГР****THE EXPRESSION OF NATIONAL-CULTURAL CONCEPTS IN THE LINGUISTIC INTERPRETATION OF GAMES****Matmusayeva Muhayyo Azamovna**

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada til birliklarining milliy-madaniy xususiyatlarini tadqiq etish zarurati, til va madaniyat munosabatini yoritish ehtiyoji lingvokulturologiyaning alohida soha sifatida shakllanishi haqida so'z yuritilgan. Lingvomadaniyatshunoslikni bugungi kunda tilshunoslikning jadal rivojlanayotgan, tilda o'z ifodasini topayotgan va barqarorlashayotgan xalqlar madaniyatini kishilar o'rtasidagi munosabatlarning muayyan bir shakli sifatida tadqiqi xususiyatlari yoritilgan.

Аннотация

В данной статье говорится о необходимости исследования национально-культурных характеристик языковых единиц и о потребности в изучении взаимосвязи между языком и культурой, что привело к формированию лингвокультуры как отдельной области. Рассматриваются особенности лингвокультурологических исследований как развивающейся области, изучающей культуры народов, находящихся свое выражение в языке и стабилизирующихся как определенная форма человеческих отношений.

Abstract

This article discusses the necessity of investigating the national-cultural characteristics of linguistic units and the need to explore the relationship between language and culture, which has led to the formation of linguoculturology as a distinct field. It examines the characteristics of linguistic and cultural studies as an emerging area that studies the cultures of peoples expressing themselves in language and stabilizing as a specific form of human relationships.

Kalit so'zlar: til va madaniyat, xalqlar madaniyati, munosabatlar.**Ключевые слова:** язык и культура, культуры народов, отношения.**Key words:** language and culture, cultures of peoples, relationships.**KIRISH**

Maktabgacha ta'lim sohasida qo'llaniladigan o'yin nomlarini lingvomadaniy jihatdan tahlil qilishda nomlardagi milliylik, xalq qadriyatlari bilan bog'liq jihatlar e'tiborga olinadi. Maktabgacha ta'lim terminologiyasida o'yin yetakchi komponent sanalib, beshta rivojlanish sohasi faqat o'yin orqali shakllantiriladi. Ta'kidlash joizki, o'yin nomlari lingvomadaniyatda realiyalar sifatida talqin etilgan. Ba'zi atamalarda lingvomadaniy yondashuvni kuzatish mumkin. Masalan, maktabgacha ta'limning 2006-yilgacha amal qilgan "Uchunchi ming yillik bolasi" dasturida *nogiron bolalar o'yinlari* atamasi mavjud edi. Keyingi "Bolajon" dasturida esa *imkoniyati cheklangan bolalar* atamasi qo'llangan. 2018-yildan amalda qo'llanilayotgan "Ilk qadam" davlat dasturida *bolalarning inkluziy ta'limi, bola inkluziyasi, alohida ta'limga ehtiyoji bor bolalar o'yinlari* kabi atamalar qo'llanilmoqda. Bundan ko'rinadiki, maktabgacha ta'limda shaxs omili ustuvor masala sanaladi. Bu esa maktabgacha ta'lim atamalarining nomlanish jarayoni lingvomadaniy yondashuvga amal qilayotganidan dalolat beradi. Bolaga nogiron deb qarash uni kamsitish belgisi ekanligidan *nogiron bolalar o'yinlari* atamasini *imkoniyati cheklangan bolalar o'yinlariga* almashtirildi. Biroq sohaning rivojlanishi, insonparvarlashuvi sabab, shuningdek, ba'zida insonning ayrim tabiiy nuqsonlari yoki nosog'lom insonlar sog'lom kishilarga nisbatan ko'proq yutuqlarga erishganligi aniqlangandan so'ng *imkoniyati cheklangan bolalar* atamasi *bolalarning inkluziy ta'limi, bola inkluziyasi, alohida*

ta'limga ehtiyoji bor bolalar nomiga o'zgartirildi. Bu nomlanishdagi evfemizmn, ya'ni vogelikni yumshatib aytishni ko'rsatadi. Zero dunyoda imkoniyati cheklangan bolaning o'zi yo'q. Chunki Yaratguchi har bir bolaga minglab imkoniyatlarni hadya etgan, uni kashf etish jamiyatning vazifasidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqotlarda "XX asr so'ngida tilga madaniyat mahsuli", madaniyatning tarkibiy qismi va mavjud bo'lishlik sharti sifatida qaralgan" ligi e'tirof etildi[1]. Xususan, lingvokulturologiya bo'yicha chuqur ilmiy izlanishlar professor D.Xudayberganova tomonidan olib borilib, "ularda tilimizning milliy xarakter, urf-odat, qadriyat va an'analarimiz bilan bog'liq jihatlari haqida nazariy fikrlar bildirilganki, ularni lingvokulturologiya nazariyasiga oid qarashlarning ilk namunalari sifatida baholash mumkin.

Olima S.M.Mo'minovning "O'zbek muloqot xulqining ijtimoiy-lisoniy xususiyatlari" mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasida o'zbeklarning o'ziga xos muloqot xulqi ijtimoiy-lisoniy nuqtai nazardan tadqiq etilgan"ligini misollarda izohlaydi [2]. U tilning lingvomadaniy jihatlariga e'tiborni qaratib, lingvokulturologiya tilshunoslikning alohida mustaqil yo'nalishi sifatida XX asrning 90-yillarida taraqqiy etganligi, "lingvokulturologiya" atamasi V.N.Teliya rahbarligida Moskva frazeologik maktabidagi ilmiy taraqqiyot natijasida paydo bo'lganligini e'tirof etadi hamda Sh.Safarov, M.X.Hakimov, N.Mahmudov, S.M.Mo'minov, E.Begmatov, Sh.Usmonova, Y.Odilovlarning lingvokulturologiya xususidagi ilmiy qarashlarini tahlil qiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ma'lumki, hozirda matn "madaniyat mahsuli", madaniy qadriyatlarning tarkibiy qismi, madaniy kodlarning rivojlanish materiali, manbasi sifatida qaraladi. Madaniyat markazida lisoniy shaxs, ya'ni fikrlovchi, munosabat bildiruvchi milliy-madaniy prototip turadi.

Har bir xalq tili o'zi uchun aziz, noyob fenomen, chunki u millatning qadriyati va madaniyatini so'zlata oladi.

1. Amerika tilshunosi E.Sepirning fikriga ko'ra, til madaniyat bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unda rivojlanadi, uni ifoda etadi va madaniyat ravnaq topishida asos bo'lib xizmat qiladi[3]. Ma'lumki, til doimiy harakatda bo'lib, u muayyan til egalarining tarixi va madaniyatining ajralmas qismi, millat, xalq madaniyatining ko'zgusidir. "Zero, har qanday madaniyat tilda namoyon bo'ladi, tilda o'zining moddiy qobig'ini topishi bilan birga, atrof-muhit ta'sirida taraqqiy etib, o'zgarib boradi. Turli millatlar madaniyati bir-biridan dastlab, vogelikni moddiy va ma'naviy jihatidan qanday o'zlashtirishi jihatidan ajralib turadi" [4]. Til birliklarining milliy-madaniy xususiyatlarini tadqiq etish zarurati, til va madaniyat munosabatini yoritish ehtiyoji lingvokulturologiyaning alohida soha sifatida shakllanishiga sabab bo'ldi. Lingvomadaniyatshunoslikni bugungi kunda tilshunoslikning jadal rivojlanayotgan, tilda o'z ifodasini topayotgan va barqarorlashayotgan xalqlar madaniyatini kishilar o'rtasidagi munosabatlarning muayyan bir shakli sifatida tadqiq qilinayotgan yangi yo'nalish sifatida talqin qilish mumkin.

N.M.Mahmudovning yozishicha, "lingvokulturologiya tilni madaniyat hodisasi sifatida o'rganadi. Bu dunyoni milliy til prizmasi orqali o'ziga xos tarzda ko'rish bo'lib, bunda til alohida milliy mentallikning ifodachisi sifatida ishtirok etadi. Bugun lingvokulturologiya rus va boshqa xorijiy tilshunosliklarida alohida lingvistik yo'nalish sifatida shakllandi va rivojlanib bormoqda. Vazifasi til va madaniyat, til va etnos, til va mentalitet o'rtasidagi o'zaro munosabatni tavsiflash va o'rganishdan iborat bo'lgan bu yo'nalish o'zbek tilshunosligida ko'proq qiyosiy aspektidagi izlanishlarda endi-endi boshlanmoqda"[5].

G'.Ismoilovning ta'kidlashicha, tadqiq jarayonida madaniyatning uchta o'ziga xos xususiyatlari aniqlangan: 1) birinchi xususiyat sistemali xarakterga ega bo'ladi: "Madaniyat ijtimoiy ahamiyatga ega dasturlar, me'yorlar, etalonlar, paradigmalar, faoliyat, xulq-atvor va muloqot tizimi bo'lib, ular mazkur sohalarning yakka, diskretik aktlarini o'zaro muvofiqlashtiradi va shu tariqa ijtimoiy tizimchalar va jamiyatning yaxlitligini ta'minlaydi" 2) u kumulyativ xususiyatiga ega: "Madaniyat – bu xalqning o'ziga xos tarixiy xotirasidir". 3) u yoki bu jamoaga xos lisoniy va madaniy an'analar yordamida muloqot qilish demakdir.

XULOSA

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, madaniyatning aniqlangan uchta o'ziga xos xususiyatlarini uchga bo'lish mumkin: 1) birinchi xususiyat sistemali xarakterga ega bo'ladi: "Madaniyat ijtimoiy ahamiyatga ega dasturlar, me'yorlar, etalonlar, paradigmalar, faoliyat, xulq-atvor va muloqot tizimi bo'lib, ular mazkur sohalarning yakka, diskretik aktlarini o'zaro muvofiqlashtiradi va shu tariqa ijtimoiy tizimchalar va jamiyatning yaxlitligini ta'minlaydi" 2) u kumulyativ xususiyatiga ega: "Madaniyat – bu xalqning o'ziga xos tarixiy xotirasidir". 3) u yoki bu jamoaga xos lisoniy va madaniy an'analar yordamida muloqot qilish demakdir. jamoaga xos lisoniy va madaniy an'analar yordamida muloqot qilish demakdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Махмараимова Ш.Т. Лингвокультурология. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Чўлпон номидаги НМИУ, 2017. – 164 б.
2. Худойберганаева Д. Лингвокультурология терминларининг қисқача изоҳли луғати. – Тошкент: Турон замин зиро, 2015. – 44 б.
3. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Прогресс, 1993. – С. 223
4. Сафаров Ш.С. Қв тилшунослик. – Жиззах: Сангзор, 2006. – Б. 63.
5. Махмудов Н.М. Тилнинг мукамал тадқиқи йўллари излаб//Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент: 2012. № 5. 50-55 б